

Nyregistrering af vand- og vindmøller i Region Nordjylland

AF LISE ANDERSEN

Typisk for Himmerlands vandmøller er det indvendige vandhjul. En støbt vandkarm leder vandet fra den opstemmede dam og ind i møllen til vandhjulet eller (som her på Tustrup Mølle) til turbinen.

Under titlen "Møllebygninger i Danmark. Redegørelse og status 1993" publicerede Skov- og Naturstyrelsen i 1993 resultatet af en registrering af alle bevarede danske vand- og vindmøller. Registreringen var foretaget sidst i 1980'erne i samarbejde med medlemmer af Møllepuljen.

Siden den tid er mange møller forsvundet, andre er blevet restaureret, og i første omgang "glemte" møller er dukket op. Derfor har Møllepuljen taget initiativ til et pilotprojekt, hvis formål er at skabe og afprøve værktøjer til en landsdækkende nyregistrering af møllernes bestående bygningsmasse og det dertil knyttede mølleinventar - nu ikke med henblik på publicering i bogform, men som en digital registrering, så det bliver nemmere fremover at holde fortegnelsen ajour.

For at afprøve de forskellige parametre, der skulle indgå i databasen, valgte man at foretage en registrering af møllerne i et afgrænset område, der af praktiske årsager blev Region Nordjylland. Projektet er blevet gennemført af møllebygger John Jensen, Hønsinge og museumsinspektør Lise Andersen, Nordjyllands Historiske Museum, og blev støttet med midler til Møllepuljen fra Kulturarvsstyrelsen.

Møllepuljen er en erfaringsudvekslingsgruppe for museumsfolk, restaureringsarkitekter, møllebyggere etc., der alle beskæftiger sig med bevaringen af de gamle møller.

Forud for besigtigelserne var gået flere måneders forberedelser med:

- Afklaring af hvilke elementer, der skulle registreres. Ikke mindst detaljeringsgraden gav anledning til mange overvejelser.
- Fremstilling af spørgeskemaer og afklaring af terminologi.
- Fremstilling af vejledning til registreringsskemaerne med det klare formål at kunne håndhæve en fælles terminologi.
- Indhentning af oplysninger om ejerforhold hos kommunerne og

efterfølgende kontakt med samtlige mølleejere. Det var et tidsrøvende, men helt nødvendigt forarbejde.

- Planlægning af køreruter og tidsplaner, fremskaffelse af køretilladelser i lukkede områder, bestilling af logi og lign. praktiske ting.

Registreringsarbejde i praksis

I dagene 31. oktober til 7. november blev de 65 nordjyske møller så besigtiget, beskrevet og gennemfotograferet (i alt ca. 1300 fotos). Region Nordjylland er ikke den region, der har flest møller, men afstandene er store, og infrastrukturen ikke landets tætteste. Da vi ydermere var i bekneb for tid (der var ikke økonomisk mulighed for mere end 8 dage), var det derfor væsentligt at få lavet nogle praktiske ruter. Det blev til 8 dage med fra 10 til 13 arbejdstimer pr. dag!

Det skulle vise sig, at anvendelsen af de mange timer på kontakten med ejerne var velanbragt. Det lykkedes faktisk at komme ind i alle 65 møller, og alle tog vel imod os. Flere havde forberedt spørgsmål om restaureringsarbejde, tilskudssøgning m.v. Spørgsmål som vi besvarede, så godt vi kunne med den tid, der var afsat, eller henviste til en senere kontakt.

Undervejs i registreringsarbejdet opdagede vi mangler ved skemaerne, og på baggrund af de reviderede skemaer blev der så indrettet en database i Access. Dataene vil siden blive præsenteret på nettet via dataadgangssider sammen med det udvalg af billeder, der allerede er lagt ud. Herefter kan vi gå i gang med at eksperimentere med at skabe overblik og analysere data vha. rapportfunktionerne i programmet Access og korttegningen i MapInfo.

Møllerne i Region Nordjylland

Formålet med pilotprojektet var først og fremmest at afprøve et registreringsværktøj, men for os i Nordjylland er det også spændende, nu 14 år efter udgivelsen af den første registrant, at få lejlighed til igen at "tage temperaturen" på møllernes bevaringsmæssige tilstand. En sam-

Gammel Viffertsholm Møllens vandhjul med de originale skovle er regionens bedst bevarede underfaldshjul.

Nordjylland har vindmøller i alle størrelser – lige fra Grønnestrand Mølles 8,8 m vingefang (nederst) og til Glømbæk pumpemølle på Bygholm Vejle med sine 22 m's vingefang (til venstre).

menligning med den første registrering afdækker den bevaringsmæssige udvikling i de seneste ca. 15 år; men registreringernes begrænsning er, at de ikke sætter os i stand til at bedømme, om det bevarede er repræsentativt for det, som var, da kundemøllerne var en almindelig del af livet på landet. For at få den vinkel med må man inddrage de skriftlige kilder.

Karakteristik af de nordjyske møller

I 1802 var der i de gamle Hjørring og Aalborg amter 111 vandmøller, 49 stubmøller og 11 hollandske vindmøller – i alt 171 kundemøller. Herefter steg antallet af hollandske møller støt, mens stubmøllerne forsvandt. Efter vedtagelsen af loven om den frie møllernæring i 1852 eksploderede antallet af hollandske vindmøller. Bare i det område, der

indtil 2007 udgjorde Hals Kommune, steg antallet af hollandske vindmøller fra 3 i 1802 til 30 i begyndelsen af 1900-tallet – i dag er kun én tilbage, nemlig Ulsted mølle!

I det gamle Thisted Amt (Thy og Mors) har vindmøllen haft en massiv udbredelse, idet der allerede i 1802 fandtes 49 hollandske møller (altså 4½ gange så mange som i Vendsyssel og Himmerland tilsammen!) foruden 31 stubmøller, men kun 36 vandmøller - i alt 116 kundemøller. I 1920'erne fik mange hollandske møller skiftet hatten ud med en vindmotor. I dag er der kun bevaret 7 vindmøller i Thy og 4 på Mors, heraf 2 med vindmotor.

Til sammenligning med de 227 møller, der blev optegnet i forbindelse med indførelsen af arealskatten i 1802 i et område svarende til den nuværende Region Nordjylland, er der i 2007 registreret 65 møller fordelt på 29 vandmøller, 1 stubmølle (gårdmølle), 1 stokmølle (gårdmølle) og 32 hollandske vindmøller (heraf én hatmølle uden stjernehjul) og 2 vindmotorer.

	Møllebestand	Vandmøller	Stubmøller	Hollandske møller	Stokmøller	Vindmotorer
1802	227	147	80	52	0*	0
2007	65 (28,2 %)	29 (19,7 %)	1 (1,3 %)	32 (61,5 %)	1	2

Sammenligner man med situationen i 1802, så er vindmøllerne i dag overrepræsenteret i forhold til vandmøllerne. Mange af de nordjyske vandmøller er imidlertid nedlagt ret tidligt og erstattet af vindmøller. Denne udvikling var startet før 1802. Stubmøllerne havde nok kunnet tjene som supplement til en vandmølle, men som selvstændige møller var deres kapacitet for ringe. Med udviklingen af den hollandske vindmølle blev vindmøllen for første gang et brugbart alternativ til vandkraften.

Mange møllere opførte en vindmølle og solgte deres opstemningsret til bønderne. En katalysator for denne proces var jordskælv i Lisabon i 1755. I indberetninger til Rentekammeret fra 1761 fremgår, at mange nordjyske vandmøller havde manglet vand siden jordskælvet. Den første hollandske mølle i Bælum blev opført i 1761 som erstatning for to små vandmøller, der således havde mistet vand. Ejeren af Tustrup vandmølle søgte også i 1761 om tilladelse til at erstatte møllen med en vindmølle, men vi kan i dag glæde os over, at han aldrig udnyttede den tilladelse, han faktisk fik, så vi i dag stadig kan glæde os over en stor og flot vandmølle ved Tustrup hovedgård.

Vandmøller: Der findes ikke mange oplagte vandmøllesteder i Nordjylland, da vandløbene enten har for lidt fald eller for ringe vandføring (eller begge dele). I det flade landskab bestod tilpasningen derfor oftest i, at der etableredes en opstemning, så vandet blev samlet i en mølledam, hvorfra det i reguleret mængde kunne ledes ind til møllehjulet. Der kunne også være tale om gravning af kanaler, hævnning af vandstanden i søer eller regulære omlægninger af vandløb.

**stokmøller er gårdmøller, og ville ikke være registreret i forbindelse med arealskattens indførelse i 1802.*

Det gigantiske hattehjul i pumpemøllen ved Bygholm har tænder, der er lige så høje som stavlygten (25 cm).

I Østdanmark ligger åerne ofte i dybe dale, der danner skel mellem ejerlav. Anderledes var det i store dele af Nordjylland, hvor vi finder de brede, flade ådale, på hvis sider kreaturer blev græsset. Her er landsbyerne mere orienteret mod enge og vandløb. Ved de meget brede åer, som f.eks. på Nordjyllands litorinaflader, var opstemning direkte på vandløbet umuligt. Det ville kræve en kæmpe dæmning tværs over ådalen og ville så resultere i, at store engarealer blev oversvømmet. Til mølleanlæg udnyttede man derfor oftere tilløbene til disse åer, eller man anlagde møllen i forbindelse med fremspringende kilder på dalsiden. Kelddal mølle får f.eks. sit vand fra en kilde i en sidedal til den store Halkær ådal. Det er værd at bemærke, at af de 36 vandmøller, der registreredes i Thisted Amt i 1802, er der slet ikke bevaret nogen. Langt de fleste af Nordjyllands vandmøller har deres rod i middelalderen (den ældst kendte er Aa Mølle ved Mariager Fjord, der er nævnt i 1328), men er ombygget flere gange. Af den nuværende bygnings-

masse er der enkelte bygninger fra 1700-tallet, mens de fleste er opført i 1800-årene.

De første vandmøller havde strømhjul. Det vil sige, at der ikke var nogen opstemning af vandet – vandløbets strøm var alene det, der skubbede hjulet rundt. Der er ikke bevaret strømhjul i Nordjylland.

Det næste udviklingstrin var underfaldshjulet, hvor vandet ledes ind forneden på hjulet. Dette vandhjul kan arbejde med en ret lille faldhøjde, men skal gå tæt på bunden og er derfor sårbart over for grøde og sand. Underfaldshjulet kan kun udnytte ca. 20-30 % af vandets kraft. Først omkring 1430 brugtes egentlige opstemninger, der gav mulighed for at bruge et brystfaldshjul, hvor vandet ledes ind lidt højere, men dog stadig i den underste del af hjulet. Brystfaldshjulet kan køre med faldhøjder på ned til 1 m, og kan – afhængig af faldhøjden – udnytte 40-70 % af vandets kraft.

Underfaldshjul og brystfaldshjul har været brugt mange steder i Nordjylland, især på litorinaflader og ved møller, der er placeret ved et vandløbs udløb i stranden (Sæby Mølle, Haslevgårde mølle og Ovegårds mølle f.eks.), hvor det var umuligt at opnå tilstrækkeligt fald til et overfaldshjul. I dag er blot bevaret 2 underfaldshjul (Gl. Viffertsholm og Højris møller) og slet ingen brystfaldshjul.

Langt mere effektivt var det senere opfundne overfaldshjul. Her ledes vandet op på toppen af hjulet, og det er primært vandets vægt på hjulets skovle, der driver det rundt. Overfaldshjulet kræver en faldhøjde på mindst 2-3 m. Det giver gode driftsforhold og er robust over for grøde. Udnyttelsen er ca. 60-80 % af vandets kraft – alt efter størrelse.

Overfaldshjulet blev almindeligt i Nordjylland i de mere kupe-rede landskaber i slutningen af 1600-tallet. Overfaldshjulet er effektivt, men det kan ikke bruges alle steder. Valg af vandhjulstype vil altid afhænge af naturforholdene. Overfaldshjulet stiller store krav til opstemning og malerender end underfaldshjulet.

Specielt for himmerlandske vandmøller er, at de - uanset om de havde under- eller overfaldshjul - som regel havde indvendigt vandhjul, dvs. at hjulet er placeret inde i møllehuset som f.eks. Hjerritsdal, Tustrup, Lundbæk, Højriis og Gl. Viffertsholm møller, eller i det mindste under et halvtag som Kelddal og Halkær møller.

Fælles for de nordjyske vandmøller generelt er, at de har undertræk – dvs. at kværnen trækkes af hjul og drev, der sidder under kværnen, mens kværnen på øerne som regel har overtræk – her sidder drev og hjul over kværnen.

Med drevet siddende under kværnen, er det muligt at have kværnen stående på loftet, hvorfor de nordjyske vandmøller ofte er en etage lavere end vandmøllerne på øerne og i de sydligere dele af Jylland, hvor der skal være plads til et stort stjernehjul over kværnen.

I 1962 blev Ryds Mølle fra Fyn genopført på Fyrkat, hvor der indtil 1916 havde stået en typisk himmerlandsk vandmølle. Ryds Mølle er en fynsk mølle med overtræk og deraf følgende højde, og dens placering på Fyrkat må siges at være temmelig uheldig i kulturmiljømæssig henseende.

Alternativ udnyttelse af en sækkeelevatortil bardisk.

Klapperne på Øster Sundby Møllens vinger reguleres af lange fjedre, der sidder på vingens bagside. Det er den eneste fjedersvikkede mølle, der er bevaret i Danmark.

Hovedparten af de nordjyske møller fik i deres seneste driftsår installeret turbine, som ofte blev udnyttet til produktion af jævnstrøm. Der findes bevarede eksempler på turbiner både med stående og med liggende aksel. Alle registrerede turbiner er af Francis typen.

Vindmøller: Mens vandmøllerne blev lagt, hvor der var de bedste muligheder for opstemninger, var placeringen af vindmøller mere fri. Mange vindmøller er bygget i forbindelse med en allerede eksisterende vandmølle (Dorf, Sulbæk, Flamsted for blot at nævne nogle, hvor både vand- og vindmølle stadig er helt eller delvist bevaret). Det eneste krav til placeringen - at der var vind nok - har sjældent været et problem i det område, der i dag udgør Region Nordjylland, hvilket bl.a. kan aflæses af, at vi kun kan præstere to egentlige gallerihollændere, nemlig Sindal Mølle (hvor galleriet p.t. mangler) og Vodskov Mølle, der er bygget oven på en magasinbygning. Det var normalt ikke nødvendigt at bygge møllerne så høje for at få dem op i vind, og det er da også typisk, at de to eneste eksempler, vi har på gallerihollændere, står i bymæssig bebyggelse.

I slutningen af 1800-tallet, da jernbanenettet var blevet udbygget, blev mange møller placeret i nærheden af banen, hvorfra transport af f.eks. foderstoffer kunne foregå. Et fint eksempel herpå er Sindal Mølle.

De mange vindmotorer, der tidligere prægede landskabet på Mors, er helt specielt for området og hænger sammen med tilstedeværelsen af firmaet Heides Vindmotor- og Maskinfabrik i Øster Jølby. Firmaet blev grundlagt af møllebygger Diderik R.M. Heide i 1887, og fremstillede frem til 1930 ca. 1500 vindmotorer. Heide fremstillede således også de 2 tilbageblevne vindmotorer på Mors, der står i Mollerup og på hovedgården Sø.

Den ældste vindmølletype var i Nordjylland, såvel som i resten af landet, stubmøllen, der er kendt i Danmark siden 1200-tallet. På et kalkmaleri i Dronninglund Kirke findes den ældste danske afbildning af en stubmølle fra ca. 1450.

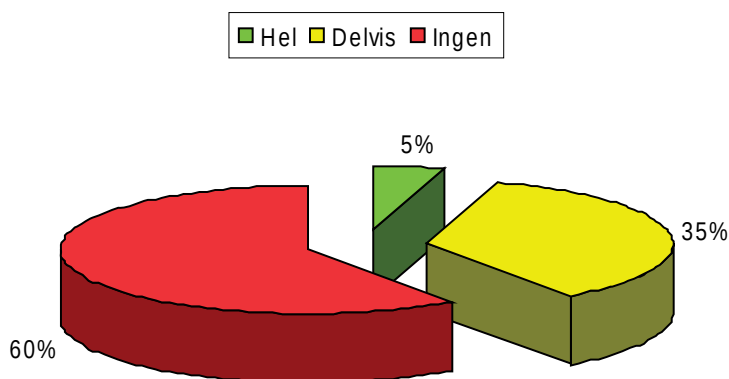
Stubmøllen har navn efter "stubben", den kraftige lodrette stolpe, der står i en krydsfod på et stenfundament. Stubben bæres og støttes af et sæt skråstivere mellem krydsfoden og en tømmeramme (sadlen) lige under møllens nederste bjælkelag. Stubben afsluttes foroven med en tap, der går op i en tværgående bjælke – stensbjælken, der igen bærer to hovedbjælker. På denne konstruktion hænger hele møllehuset.

Stubmøller er af praktiske årsager små og oftest bygget som supplement til en vandmølle.

Hvis man ser bort fra den lille gårdmølle på Læsø, hvor kun kværnen og gangtøjet er bevaret, mens resten er senere rekonstruktioner, så eksisterer der ikke længere stubmøller i Region Nordjylland.

Den hollandske mølle var en væsentlig forbedring af vindmøllerne. Dels skulle kun hatten drejes for at få vingerne op i vind, hvorfor møllerne kunne bygges større og af kraftigere materialer; dels har den hollandske mølle stjernehjul, der sammen med kværndrevene danner et

Møllernes funktionsdygtighed

gear, der dels muliggør tilkobling af flere kværne, dels forøger hastigheden på møllestenene.

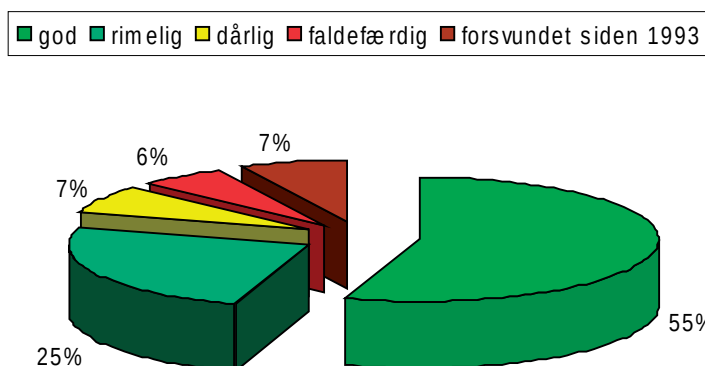
Den ældste kendte hollandske mølle i Nordjylland blev bygget i Himmerland i 1761 (Nørgårds Mølle i Bælum). En lang række bevillinger blev givet både nord og syd for Limfjorden i 1770'erne. Den del af Nordjylland, hvor den hollandske vindmølle sidst gjorde sin entre, var Sydhimmerland, hvor de mange vandmøller langs Mariager Fjord blokerede for, at der kunne gives nye bevillinger. Den første sydhimmerlandske hollænder blev bygget i Korup i 1832.

Anderledes så det ud i Thy og på Mors, hvor hollandske vindmøller meget tidligt og i stort tal holdt deres indtog før 1800. Bare i perioden 1773 til 1789 gav Rentekammeret bevilling til opførelse af 6 vindmøller i det daværende Thisted Amt. Forskellene mellem landsdelene skyldes dels forskellige behov, idet der var stor forskel på mængden og kvaliteten af de gamle vandmøller, men hænger også sammen med, hvor der var entreprenante godsejere.

Af den bevarede bygningsmasse er Havnø Mølle (opført 1842) den eneste vindmølle i regionen, der er opført før loven om den frie møllernæring blev givet i 1852. Havnø Mølle er til gengæld et meget typisk eksempel på de møller, der opførtes i Nordjylland i perioden 1770 – 1850. De var alle jordhollændere, de var opført på en kælder/undermølle der oftest var af kampesten (enkelte dog også af tegl) og var ottekantede trækonstruktioner, tækket med strå. Vingerne havde lærredssejl og blev manuelt krøjet (vendt) vha. krøjevogn. Havnø Møllens maskineri er også typisk for denne periodes møller, hvor grynværker var ved at vinde indpas ved siden af melkværnen. Tilladelser til brug af grynværker var blevet lettere at opnå efter en kgl. resolution af 1825.

I flere egne af Danmark har man kendt en hybridform mellem stubmøllen og den hollandske mølle - nemlig møllen med hat, men uden stjernehjul. Møllen krøjes (vendes) som en hollandsk mølle, mens gangtøjet er uden stjernehjul og således identisk med stubmøllens. Denne

Møller fordelt efter bygningens bevaringstilstand

hatmølle var oftest bygget som gårdmølle i egne, hvor der var langt til nærmeste privilegerede mølle. Der er i dag kun bevaret to møller af denne type i Danmark. Den ene er den lille lyngtækkede vindmølle ved Grønnestrand. Der vides dog at have stået en tilsvarende hatmølle ved Dalsgård i Vive sogn i midten af 1800-tallet.

I slutningen af 1800-årene blev den automatiske krøjning (vha. vindrose) udbredt, ligesom automatisk svikning af sejlfaderne blev almindelig. Vindroser er i dag bevaret på Stenvad Mølle, Mariendals Mølle og Bælum Mølle. Klostergaards mølle, hvis vindrose i dag blot er en attrap, var speciel ved at være dobbelt.

Vindroser var dyre. En billigere form for krøjning var kædekrøjeren, hvor krøjningen foregik manuelt vha. en kæde lagt over et kranshjul. I forhold til det manuelle krøjeværk havde kædekrøjeren bl.a. den fordel, at man lettere kunne dreje møllen uden at standse vingerne, og i forhold til den svanskrøjede mølle, var den mindre udsat for at dreje utilsigtet i stærk vind. Møller, der i første omgang fik kædekrøjer, har ofte senere fået vindrose. I Thy er der stadig bevaret kædekrøjning på Snejstrup og Refsbøl møller. I Snejstrup ligger kranshjulet dog på jorden, og i Refsbøl har kædekrøjeværket i dag mest karakter af attrap.

Automatisk svikning foregår normalt vha. "edderkop" og trækstænger på vingerne, hvis bevægelse styres af en ladestok gennem vingeakslen. Denne type af svikning er bevaret på bl.a. Bælum Mølle og Mariendals Mølle.

En anden type af automatisk svikning er fjedersvikningen, som i Danmark dels er kendt som "ren" fjedersvikning (fjedersvikning på alle 4 vinger) og som "hybridsejl" (fjedersvikning på 2 vinger og lærredsejl på 2). Hybridsejl var i Nordjylland bl.a. brugt på Hasseris Mølle, Rubjerg Mølle og Gandrup Mølle, men de eksisterer ikke længere på nogen dansk mølle.

Fjedersvikning på alle fire vinger har været kendt på et mindre antal danske møller, men kendes i dag udelukkende på Øster Sundby

Mølle, der i den forstand er helt unik (se foto side 58) i den danske møllebestand.

Blandt de 36 bevarede vindmøller i Region Nordjylland findes møller i alle størrelser lige fra den lille hatmølle ved Grønnestrand med et vingefang på 8,8 m og til den gigantiske Glombak pumpemølle på Bygholm Vejle med et vingefang på ca. 22 m. Karakteristisk for området er dog 8-kantede jordhollændere med vingefang på 14-16 m.

Generelt har de hollandske møller i Nordjylland et særskilt stjernehjulsløft og kværnene drives ved overtræk. I nyere møller som f.eks. Mariendals Mølle i Aalborg (opført ca. 1890), hvor kværnene har kunnet køre både ved vind- og ved motorkraft, har kværnene (aht. til remtrækket fra motoren) undertræk. Der er dog også møller, hvor motoren er koblet til stjernehjulet, og hvor kværnen derfor har bevaret sit overtræk.

Mens de hollandske møller i Vendsyssel og Himmerland oftest har gulv på de øverste lofter, står de fleste hollandske møller i Thy med lofter, hvor der ikke er lagt gulv på bjælkelaget.

Forandringer i den nordjyske møllebestand i forhold til registreringen publiceret i 1993

Et af formålene med en nyregistrering udført som digital registrering var at få samlet op på nogle af de møller, der ikke kom med i den første registrering. I Nordjylland var det bl.a. Karls Mølle og Maren Mølle på hhv. nord- og sydsiden af Mariager Fjord.

Det er så skæbnens ironi, at vi mindre end 2 måneder efter, at nyregistreringen blev gennemført, er blevet opmærksomme på endnu en "glemt" mølle, nemlig Klæstrup Mølle ved Nibe – en gammel kornmølle på Binderup Å, der i 1800-tallet blev ombygget til kartemølle (underleverandør til Nibe Kradsuldsfabrik), og senere igen til savværk og maskinsnedkeri. Møllen fungerede som maskinsnedkeri indtil for mindre end et år siden. At Klæstrup Mølle (kaldet "Kradsen") ikke tidligere er blevet registreret er i virkeligheden endnu et argument for, at en mølleregistrant bør være digital, så den let lader sig opdatere.

De tidligere glemte møllers antal er imidlertid ikke så stort som antallet af forsvundne møller.

Ved registreringen i 1980'erne var Mors kendetegnet af en "skov" af møller trukket af Heide vindmotorer. Af disse er møllerne ved Torup, Fredsø, Frøslev, Tødsø og Hestbakgård taget ned efter 1993, og i Sejerslev står kun møllekroppen af den gamle hollænder tilbage, mens vindmotoren er nedtaget. Tilbage er kun vindmotorerne på Sø og i Mollerup.

Også en enkelt hollandsk mølle er forsvundet. Møllen på Oxholm brændte i oktober 2004. Den er ganske vist blevet genopført, men står som en kulisse, hvor hatten er boltet fast på kroppen og vingerne ikke kan dreje. Der er således ikke længere tale om en historisk mølle, men om et landskabsselement og et mindesmærke over en forsvunden mølle.

Heide vindmotor på toppen af Mollerup Mølle i Thy.

Det indre af Grønnestrand Mølle. Der er direkte træk fra krondrevet til møllestenen som i en stubmølle.

For vandmøllernes vedkommende behandles der i skrivende stund en ansøgning om nedrivningstilladelse for Lundby Mølle, hvis forfald (jvf. registreringen) er så fremskredet, at det ikke vil være formålstjenligt at fastholde dens beståen.

Der er dog også lyspunkter. Havnø Vindmølle, der i 1980'erne stod som noget nær ruin, er blevet gennemgribende restaureret og er i dag en velfungerende museumsmølle, hvor der males mel om sommeren. Og mens ejerne af Lundby Vandmølle ønsker deres mølle nedrevet, har ejerne af Huul Mølle allieret sig med Vokslev Samråd og kommunen, der i fællesskab forbereder en restaurering af vandmøllen.

Ud over at møller er helt forsvundet, er der også møller, der er blevet ombygget til ukendelighed og udnyttes på mere eller mindre fantasifulde måder. I en vindmølle, der i dag bruges som sommerhus, gør den gamle hejsestol det ud for bar, mens den franske kværnsten er blevet fjernsynsbord. En møllesten i en mølle, der er omdannet til spejderhytte, har fået samme funktion. I en tredje vindmølle er hele undermøllen indrettet som bar, og mens en enkelt vandmølle i dag er

indrettet som fitnesscenter, har en anden, der i dag er uden funktion, sidst tjent som hønsehus. Selv et løbehjul fra en turbine omskabt til lampe har vi set!

Vi fik også set attrapper af snart sagt hvad som helst: "Vindroser" uden forbindelse til resten af krøjeværket, "vingeaksler" uden forbindelse til vingerne, "vinger", der ikke kan dreje, vandhjul, der snurrer lystigt uden nogen som helst forbindelse med gangtøjet osv.

I retfærdighedens navn skal siges, at vi også har set mange møller, hvor man har arbejdet meget seriøst med restaurering, vedligeholdelse og formidling. Men tendensen synes at gå imod, at møllerne udskilles i tre grupper:

- møller, der med stor seriøsitet søges bevaret så autentisk som muligt. I denne gruppe er driften af de fleste af møllerne lagt i hænderne på møllelaug eller foreninger, hvor frivillige gør et stort arbejde.
- møller, der bare får lov at stå, indtil de falder ned af sig selv, og som i mellemtiden udnyttes som pulterkammer. Flere af disse møller havde et rigt og autentisk maskineri, der gør dem til vigtige kilder til mølleriets teknologihistorie, selv om det er tvivlsomt, om de vil kunne bevares for eftertiden.
- møller, der har fået helt nye funktioner, og hvor man har boltret sig med sjov og ballade, hvorved møllen har mistet sin autensitet og værdi som historisk dokument.

Af de 65 registrerede møller, fungerer 7 vandmøller og 20 vindmøller i dag som museum eller har museums-lignende funktion. For 18 møllers vedkommende er der et møllelaug eller en forening, der tager sig af møllens vedligeholdelse og formidling. Deres fremtid synes at være nogenlunde sikret, mens flere af de øvrige synes at gå en usikker fremtid i møde.

Den smukke Maren Mølle ved Mariager, var ikke kommet med i den første registrant.

